

Irina Szljuszareva: Gondolatok a kapitalizmusról. *Naufor Értesítő*, 2013. január, 1. szám

Kornai János: *Gondolatok a kapitalizmusról* (Moszkva-Szentpétervár, 2012, a Gajdar Intézet Kiadója)

Kornai Jánost, a magyar tudóst világszerte úgy ismerik, mint *A szocialista rendszer (A kommunizmus politikai közgazdaságtana)* című, a maga nemében egyedülálló és igen figyelemreméltó mű szerzőjét, melynek kivételes értéke több elemből adódik össze. Azokban az években, amikor a szerzőt idézve „a Föld lakosságának megközelítőleg egyharmada élt szocialista viszonyok között”, a nyugati közgazdászok általában olyan torzszülöttnek tekintették ezt a rendszert, amely még arra sem érdemes, hogy egy igazi szakember egyáltalán foglalkozzon vele. Ugyanakkor hogyan vélekedtek ezzel kapcsolatban azok a közgazdászok (természetesen itt nem a nyugati szakemberekre gondolok), akik a marxista-leninista politikai közgazdaságtant tekintették szakterületüknek? A barikád keleti felén nem kevés energiát fordítottak a szocializmus eredményeinek magyarázatára, de valójában ezek a magyarázatok nem jelentettek többet, mint „általános, be nem bizonyított következtetéseket”. Vagyis az, hogy a témát komolyan kutassák, ebben a táborban sem volt jellemző.

Kornai – magyar lévén – a szocialista gazdaság mindennapjaiban élt. Tudósként pontosan látta, hogy létezik a szocializmusnak is közgazdaságtana, csak éppen ideológiai megközelítésből írják le, és nem tudományos szempontok szerint. Kornai intellektuális következetességgel kezdett el foglalkozni a szocializmus mint történelmi szempontból reálisan létező rendszer valódi közgazdasági elemzésével.

Különösen figyelemre méltóvá teszi ezt az elemzést, hogy Kornai valamikor marxista volt. Ez nem is annyira intellektuális, mint inkább etikai szempontból értékelendő, hiszen ismert a mondás, „aki fiatal korában nem szocialista, annak nincs szíve”.

Világosan látva a szocializmus politikai szempontból vett vonzerejét, miszerint igyekszik mindenki számára biztosítani a jólétet, a Marxot és a létező szocializmus közgazdaságtanát egyaránt kiválóan ismerő Kornai véghezvitte ezt a maga nemében egészen egyedülálló feladatot. Nem adott történelmi esélyt a szocializmusnak, és erre következetesen végiggondolt magyarázattal is szolgált.

Új könyvében Kornai azt mondja magáról, hogy őt „a nagy struktúrák, a jelentős folyamatok és a gigantikus összehasonlítások” ragadják meg. A magyar tudós nagyra becsüli, hogy sikerült megérnie a szovjet birodalom összeomlását és a szocialista rendszer kapitalistává történő átalakulását. „Ennek a csodálatos és magával ragadó kísérletnek az elemzése nem csak a közgazdaságtant, hanem a társadalmi tudás valamennyi területét új ismeretekkel fogja gazdagítani.”

Ezzel a gondolattal nehéz nem egyetérteni. A kapitalizmusnak (a szocializmustól eltérően) óriási mennyiségű magas szakmai színvonalú szakirodalma van. De ennek ellenére az emberek nem értik összefüggéseiben a „igazi” kapitalizmus létrejöttének alapelveit, többek között például a rendszerváltás idején.

Kornai munkájának azért van igazán nagy jelentősége, mert még ma sem kevés azoknak az embereknek a száma, akiknek van szívé. Ez a tény elkerülhetetlenné teszi az „emberarcú szocializmusról”, a „szocialista piacgazdaságról” folytatott vitákat. Nem hiába fejeződik be a fentebb említett mondás a következőképpen: „aki öreg korára szocialistából nem válik konzervatívá, annak nincs esze”.

És most ezt a könyvet a kapitalizmusról ugyanaz a szerző írta. A fordulat nem meglepő. Néhányan már előre megjósolták. Huszonöt évvel ezelőtt az amerikai közgazdaságtan oszlopos alakja, Robert

Solow írt egy értékelést az USA-ban megjelenő, Kornai munkáit tartalmazó kötet borítójára, amelyben a szerzőt „a maga nemében Jonathan Swifthez” hasonlította, aki jó ismerője (értsd támogatója) a nyugati közgazdaságtani elméleteknek, ugyanakkor a keleti gazdaság keretei között él, ráadásul igen jó megfigyelő. „Meglátják, hamarosan rólunk is írni fog!”

Hát igen, most a kapitalizmusról is írt.

A rá jellemző alaposítással a szerző felhívja az olvasók figyelmét arra, hogy könyvének nem „A kapitalista rendszer” a címe, hanem „Gondolatok a kapitalizmusról”. Vagyis, hogy a műbe nem került be több olyan fontos témakör, amelyek elengedhetetlenek a kapitalizmus rendszerének komplex megértéséhez, valamint hiányzik belőle az egyes részeket összefogó egységes konstrukció is. Tehát ez nem egy monográfia, hanem négy különálló tanulmányt tartalmazó könyv (a szerző következetesen tanulmányoknak és nem fejezeteknek nevezi a benne szereplő egységeket).

A kötetben szereplő munkákon végigvonul egy közös gondolat, miszerint a szerző szeretné bemutatni a kapitalizmus nyújtotta előnyöket. Ezeket Kornai a rá jellemző abszolút intellektuális gondossággal írja le. „Meggyőződésem, hogy minden rendszernek (és ez alól a kapitalizmus sem jelent kivételt) vannak veleszületett hibái. Kódolva vannak a sejtjeiben. Ezeket a hiányosságokat a szükséges mértékben lehet ugyan enyhíteni, de teljesen megszüntetni soha... Egyik cikket a másik után olvasva, megérthetjük, miben különbözik egymástól a problémák megoldásának naivan optimista elképzelése attól a józan, gyakorta egyáltalán nem örömteli felismeréstől, miszerint léteznek megoldhatatlan és kiküszöbölhetetlen problémák, amelyekkel meg kell tanulni együtt élni.”

Ily módon a kötetbe négy munka került be. Az első („Innováció és dinamizmus. Kölcsönhatás a rendszerek és a technikai haladás között”) a kapitalizmusnak és a szocializmusnak a technikai fejlődéshez való viszonyát vizsgálja.

A második rész (Hiánygazdaság – többletgazdaság. A piac elméletéről”) mint bináris oppozíciókat mutatja be a kapitalizmust és a szocializmust. A harmadik részben a szerző elgondolkodik azon, mennyire érzik magukénak a volt szocialista tábor lakói a nagy francia forradalom szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavát. A negyedik rész, miközben igyekszik újraértelmezni a marxi nézeteket, számtalan értékes gondolatot és megfigyelést tartalmaz.

A kapitalizmus kegyetlen „születési hibái” nem ingatják meg a szerzőt abbéli véleményében, hogy azt az eddig egyedüli sikeres gazdasági modellnek tartsa, és ezt a véleményét mélyrehatóan meg is indokolja.

Világos, a dolgok mélyére hatoló elemzés, alapos megfigyelések sokasága, élesen eredeti módszertan és az állandó diskurzusra való törekvés jelentik ennek az igazán figyelemreméltó műnek az alapvető erényeit.

Fordította Runda Margit